

WYKŁAD 2

Równanie stanu.

Jest to zależność pomiędzy n , p , V i T dana przez pewną funkcję:
 $f(n,p,V,T)=0$

Wnioski wynikające z istnienia równania stanu (bez znajomości jego postaci).

Przykład: zależność między współczynnikami rozszerzalności.

1)

$\alpha \equiv \frac{1}{V} \left(\frac{\partial V}{\partial T} \right)_p$ - współczynnik objętościowej rozszerzalności cieplnej określa względną zmianę objętości ciała przy ogrzaniu go o 1^0K

Jeżeli temperaturę wyrazić w stopniach Celsjusza to $t[\text{C}] = T[\text{K}] - 273^0$. Oczywiście $dT = dt$.

$$\alpha_0 = \frac{1}{V_0} \left(\frac{\partial V}{\partial t} \right)_p, \quad V_0 - \text{objętość w temperaturze } 0^0\text{C}$$

Jeżeli przyjąć, że w pewnym zakresie temperatur $\alpha_0 = \text{const}$ to

$$\alpha_0 V_0 = \left(\frac{\partial V}{\partial t} \right)_p = \text{const} \Rightarrow V = V_0 (1 + \alpha_0 t)$$

---

2)

$$\beta = \frac{1}{p} \left(\frac{\partial p}{\partial T} \right)_V - \text{współczynnik temperaturowy ciśnienia}$$

---

3)

$$\kappa = -\frac{1}{V} \left(\frac{\partial V}{\partial p} \right)_T - \text{współczynnik ściśliwości izotermicznej.}$$

Znak minus został wybrany aby współczynnik $\kappa > 0$ gdy $p \uparrow, V \downarrow$

Można pokazać, że z samego istnienia równania stanu wynika

$$\left(\frac{\partial V}{\partial T} \right)_p \left(\frac{\partial T}{\partial p} \right)_V \left(\frac{\partial p}{\partial V} \right)_T = -1$$

Wstawiając do tego równania definicję współczynników α, β, κ dostajemy

$$(\alpha V) \frac{1}{\beta p} \left(-\frac{1}{\kappa V} \right) = -1 \Rightarrow \alpha = \beta \kappa p$$

Równanie stanu gazu doskonałego (r. Clapeyrona).

$$pV=nRT$$

gdzie:

n – liczba moli gazu,

$R = (8,314510 \pm 0,00007) \frac{\text{J}}{\text{Kmol}}$ - stała gazowa,

p – ciśnienie w [Pa], V – objętość w [m^3], T – temperatura w [K].

Dla jednego mola gazu mamy:

$$pV=RT$$

Możemy równanie gazu doskonałego wyznaczyć z rozważań fizyki statystycznej.

Rozważmy gaz w stanie równowagi. Niech $f(\vec{v})$ będzie rozkładem prędkości cząstek, tj.

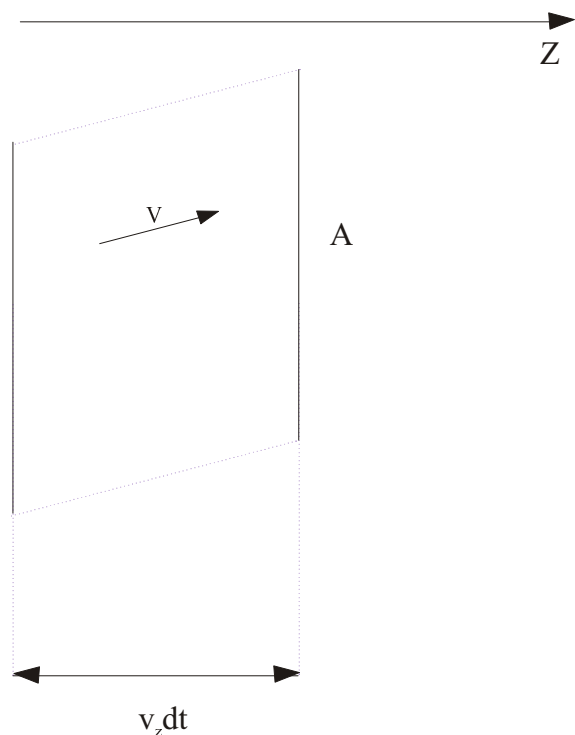
$f(\vec{v})$ jest liczbowo równe stosunkowi liczby cząstek posiadających prędkości w przedziale $[v_x, v_x + dv_x] \times [v_y, v_y + dv_y] \times [v_z, v_z + dv_z] \equiv U$ do ogólnej liczby cząstek podzielonej przez „objętość” tego przedziału:

$$f(\vec{v}) = \frac{1}{N} \frac{dN(\vec{v})}{dv_x dv_y dv_z}, \quad dN(\vec{v}) = Nf(\vec{v})dv_x dv_y dv_z$$

Oznaczmy $d^3\vec{v} \equiv dv_x dv_y dv_z$. Oczywiście

$$\iiint f(\vec{v})d^3\vec{v} = 1$$

gdzie całkowanie odbywa się po wszystkich prędkościach.

Wyznamy, ile cząstek poruszających się z prędkością $\vec{v}$ uderza w ścianę A w czasie czasu dt .

$dV = Av_z dt$ – objętość, w której wszystkie cząstki poruszające się z prędkością $\vec{v}$ wewnątrz dV uderzą w powierzchnię A .

Liczba takich cząstek wyniesie (dla uproszczenia piszemy $dN \equiv dN(\vec{v})$):

$$dN = N \frac{dV}{V} f(\vec{v}) d^3\vec{v}, \text{ gdzie } V - \text{całkowita objętość zajmowana przez układ.}$$

Każda cząstka odbita przekazuje ścianie pęd $2mv_z$. Zmiana pędu dla dN cząstek na jednostkę czasu i na przedział prędkości wynosi:

$$dp = 2mv_z dN = 2Nm v_z^2 f(\vec{v}) d^3\vec{v} \frac{Adt}{V} = dF_A dt$$

stąd siła pochodząca od cząstek o prędkościach z przedziału U :

$$dF_A = 2Nm v_z^2 f(\vec{v}) d^3\vec{v} \frac{A}{V}$$

zatem ciśnienie

$$p = \frac{1}{A} \int dF_A = \frac{N}{V} \int_{-\infty}^{+\infty} dv_x \int_{-\infty}^{+\infty} dv_y \int_0^{+\infty} dv_z f(\vec{v}) 2m v_z^2$$

Gaz jako całość jest w spoczynku, czyli rozkład prędkości jest izotropowy. Można więc zastąpić $f(\vec{v})$ przez $f(v)$, gdzie $v \equiv \sqrt{v_x^2 + v_y^2 + v_z^2}$.

Ponadto:

$$\int_0^{+\infty} dv_z = \frac{1}{2} \int_{-\infty}^{+\infty} dv_z$$

Tak więc możemy, mnożąc powyższą całkę stronami przez V , napisać:

$$pV = mN \int_{-\infty}^{\infty} \int_{-\infty}^{\infty} \int_{-\infty}^{\infty} dv_x dv_y dv_z f(v) v_z^2 = mN \iiint_{\mathbf{v}} f(v) v_z^2 dv$$

a całka:

$$\iiint_{\mathbf{v}} f(v) v_z^2 dv = \langle v_z^2 \rangle = \langle v_y^2 \rangle = \langle v_x^2 \rangle$$

Ponieważ $v^2 = v_x^2 + v_y^2 + v_z^2 \rightarrow \langle v_z^2 \rangle = \frac{1}{3} \langle v^2 \rangle$, stąd otrzymujemy:

$$pV = mN \frac{1}{3} \langle v^2 \rangle = \frac{2}{3} N \langle E_k \rangle$$

gdzie $\langle E_k \rangle$ - średnia energia kinetyczna cząstek

Porównując to równanie z fenomenologicznym równaniem Clapeyrona mamy:

$$pV = RT \rightarrow RT = \frac{2}{3} N_A \langle E_k \rangle$$

$$\langle E_k \rangle = \frac{3}{2} \frac{R}{N_A} T$$

$$\langle E_k \rangle = \frac{3}{2} kT$$

gdzie k – stała Boltzmana, N_A – liczba Avogadro = $6,022137 \cdot 10^{23} \text{ mol}^{-1}$

Dla warunków normalnych mamy:

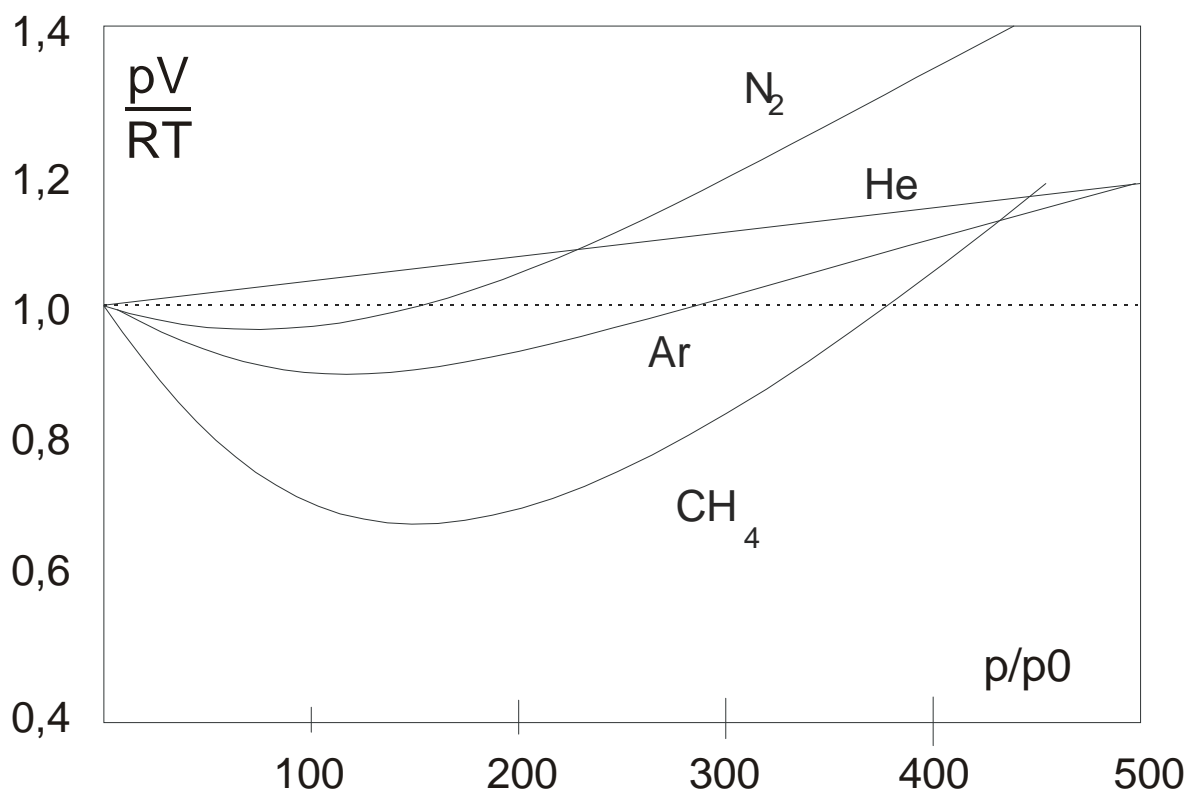
$$p_0 = 1,01325 \cdot 10^5 \frac{N}{m^2} = 1 \text{ atm}$$

$$R = 0,08206 \frac{\text{atm} \cdot m^3}{K \cdot \text{kmol}}$$

$$T = 273,15K = 0^\circ C$$

$$V_0 = 22,4138 \frac{m^3}{\text{kmol}} \text{ - objętość dla gazu doskonałego}$$

Dla gazów rzeczywistych nie jest to prawdą, można zrobić następujący wykres :

Rys.1

Równanie Clapeyrona nie opisuje dokładnie gazów rzeczywistych, zwłaszcza przy dużych ciśnieniach i niskich temperaturach.

Równanie stanu gazów rzeczywistych

Równanie stanu dla 1 mola gazu doskonałego można zapisać następująco:

$$\frac{pV}{RT} = 1$$

Aby uwzględnić oddziaływania między cząsteczkami gazu, można zrobić następującą modyfikację:

$$\frac{pV}{RT} = 1 + \frac{B(T)}{V} + \frac{C(T)}{V^2} + \frac{D(T)}{V^3} + \dots \quad (1)$$

lub

$$\frac{pV}{RT} = 1 + B'(T)p + C'(T)p^2 + D'(T)p^3 + \dots$$

↑

Są to tzw. rozwinięcia wirialne równania stanów rzeczywistych.

$B(T)$, ..., $B'(T)$ są to współczynniki wirialne – można je wyznaczyć z eksperymentu lub metodami fizyki statystycznej, czyniąc odpowiednie założenia dotyczące sposobu oddziaływania cząstek gazu.

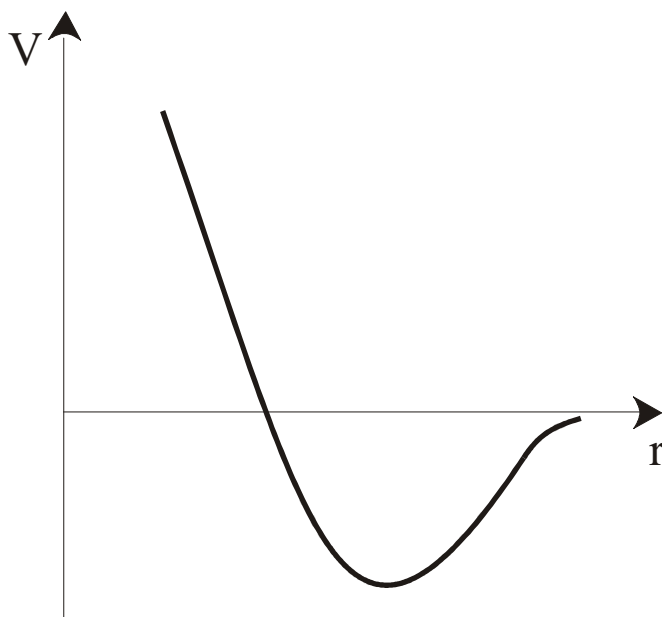
Równanie van der Waalsa (1873 rok).

$$\left(p + a \left(\frac{n'}{V} \right)^2 \right) (V - n'b) = n'RT$$

gdzie a , b – parametry empiryczne, charakterystyczne dla danej substancji, n' jest liczbą moli, V – objętością a T – temperaturą. To samo równanie dla liczby moli $n' = 1$:

$$\left(p + \frac{a}{V^2} \right) (V - b) = RT$$

Równanie to uwzględnia charakter oddziaływania pomiędzy cząsteczkami:

Rys. 2. Oddziaływanie van der Waalsa

- ◆ Cząsteczkom przypisuje się skończone rozmiary. Objętość dostępna dla ich ruchu jest mniejsza od objętości V zbiornika. Można pokazać że : $b = 4N_A\Omega$, gdzie Ω jest objętością cząsteczki przy założeniu że jest ona twardą kulką, [ćwiczenia]
- ◆ Na większych odległościach cząsteczki gazu oddziałują na siebie przyciągająco. W gazie pojawia się dodatkowe ciśnienie wewnętrzne p_w . Można pokazać, że :

$$p_w = \frac{a}{V^2} \quad [\text{ćwiczenia}]$$

Wartości parametrów a i b dla kilku substancji.

substancja	$a \left[\frac{Nm^4}{mol^2} \right] \cdot 10^{-2}$	$b \left[\frac{m^3}{mol} \right] \cdot 10^{-6}$
He	0,34	23,41
H ₂	2,48	26,61
Ar	13,2	30,32
O ₂	13,8	32,58
N ₂	13,6	38,52
CO ₂	40,1	42,64
H ₂ O	54,8	30,52

Po przekształceniach otrzymujemy równanie van der Waalsa w postaci wirialnej:

$$\frac{pV}{RT} = \left(1 - \frac{a}{VRT} + \frac{ab}{V^2RT} \right) \left(1 - \frac{b}{V} \right)^{-1}$$

gdzie:

$$\left(1 - \frac{b}{V} \right)^{-1} = 1 + \frac{b}{V} + \frac{b^2}{V^2} + \frac{b^3}{V^3} + \dots$$

jest rozwinięciem w szereg Taylora. Po podstawieniu mamy:

$$\frac{pV}{RT} = 1 + \left(b - \frac{a}{RT} \right) \left(\frac{1}{V} \right) + b^2 \left(\frac{1}{V^2} \right) + b^3 \left(\frac{1}{V^3} \right) + \dots \quad (2)$$

Porównując rozwinięcie wirialne (1) z (2) otrzymujemy wzory na współczynniki wirialne:

$$B(T) = b - \frac{a}{RT}, \quad C(T) = b^2, \quad D(T) = b^3$$

Równanie van der Waalsa jest równaniem 3-stopnia względem zmiennej V :

$$V^3 - \left(\frac{RT}{p} + b \right) V^2 + \frac{a}{p} V - \frac{ab}{p} = 0 \quad (3)$$

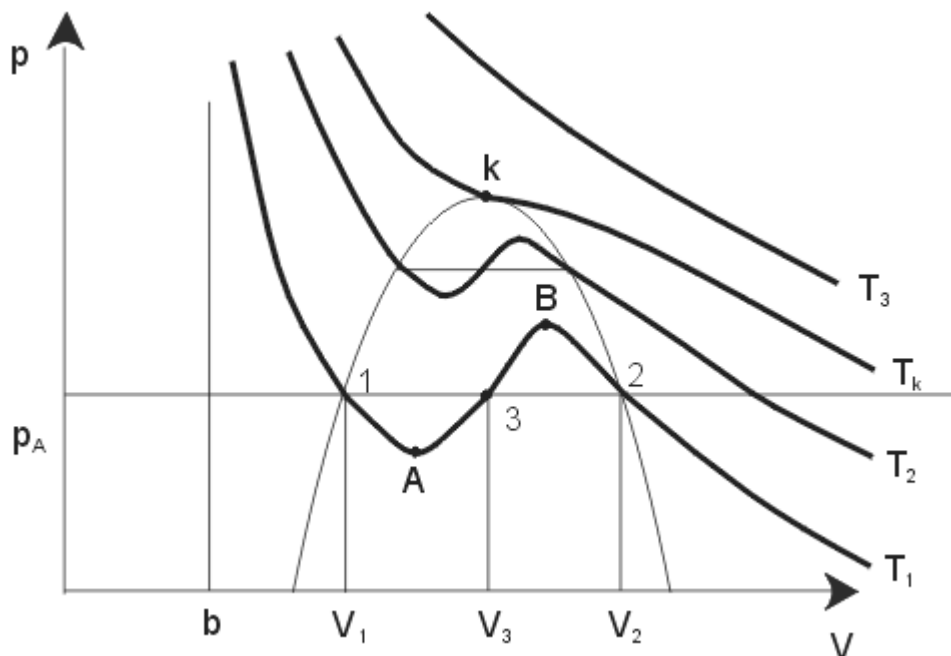
a zatem ma w ogólności trzy różne rozwiązania, w zależności od wartości współczynników:

- V_1, V_2 i V_3 są rzeczywiste
- V_1 rzeczywiste, V_2, V_3 zespolone

Dla przypadku (a) równanie (3) można zapisać następująco:

$$(V - V_1)(V - V_2)(V - V_3) = 0$$

Dla ustalonych wartości $T = \text{const}$, $p = \text{const}$ równanie posiada rozwiązanie dla 3 różnych objętości (patrz wykres poniżej). Czy mają one sens fizyczny?

Rys.3

Okazuje się, że tylko V_1 i V_2 mają sens fizyczny, przy czym:

- V_1 oznacza objętość 1 mola cieczonej przy danych p i T
- V_2 objętość 1 mola pary nasyconej przy danych p i T

Rozwiązanie V_3 nie ma realnego znaczenia fizycznego.

Gdy temperatura gazu rośnie zbliżając się do pewnej wartości krytycznej T_k , rozwiązania V_1 i V_2 zbliżają się do siebie. Dla T_k mamy $V_1 = V_2 = V_3 = V_k$, wtedy równanie (3) można przepisać w postaci:

$$(V - V_k)^3 = 0 \rightarrow V^3 - 3V_k V^2 + 3V_k^2 V - V_k^3 = 0$$

Z porównania z (3) otrzymujemy

$$V_k = 3b, \quad T_k = \frac{8}{27} \frac{a}{bR}, \quad p_k = \frac{a}{27b^2} \quad [\text{ćwiczenia}]$$

lub odwrotnie :

$$b = \frac{V_k}{3}, \quad a = 3p_k V_k^2, \quad R = \frac{8}{3} \frac{p_k V_k}{T_k}$$

Wielkości T_k , p_k i V_k nazywamy odpowiednio temperaturą, ciśnieniem i objętością krytyczną.

Stan określony przez V_k , p_k , T_k nosi nazwę stanu krytycznego.

Wartości parametrów krytycznych dla kilku substancji:

	$T_k [K]$	$\frac{p_k}{p_0}$	$V_k \left[\frac{m^3}{mol} \right]$	$\frac{p_k V_k}{RT_k}$
He	5,2	2,26	57,8	0,306
H ₂	33,24	12,8	65	0,305
N ₂	126,25	33,54	90,1	0,292
O ₂	154,78	50,14	78	0,308
CO ₂	304,19	72,85	94,04	0,274
H ₂ O	647,3	218,39	56	0,230
Hg	1460±30	1640±50	48	0,65
Li	3200±600	680	66	0,17

Dla $T > T_k$ równanie (3) ma dla dowolnych wartości p dwa pierwiastki zespolone i tylko jeden rzeczywisty. Ponieważ rozwiązania zespolone V są niefizyczne, zatem dla $p = \text{const}$ istnieje tylko jedna objętość jaką może zajmować 1 mol gazu w temperaturze T .

Rozpatrzmy temperaturę $T_1 < T_k$ - dla ustalonego p_1 mamy $V_1 < V_3 < V_2$ (patrz rys.3). Niech teraz siła zewnętrzna spręża gaz (lub ciecz), zmniejszając dostępną objętość V :

- na lewo od (1) – sprężanie cieczy prowadzi do dużego wzrostu ciśnienia → mała ściśliwość cieczy
- na prawo od (2) – sprężanie pary nienasyconej wywołuje znacznie mniejszy wzrost ciśnienia
- pomiędzy (1)-(2) następuje zjawisko skraplania pary: przejście gaz → ciecz

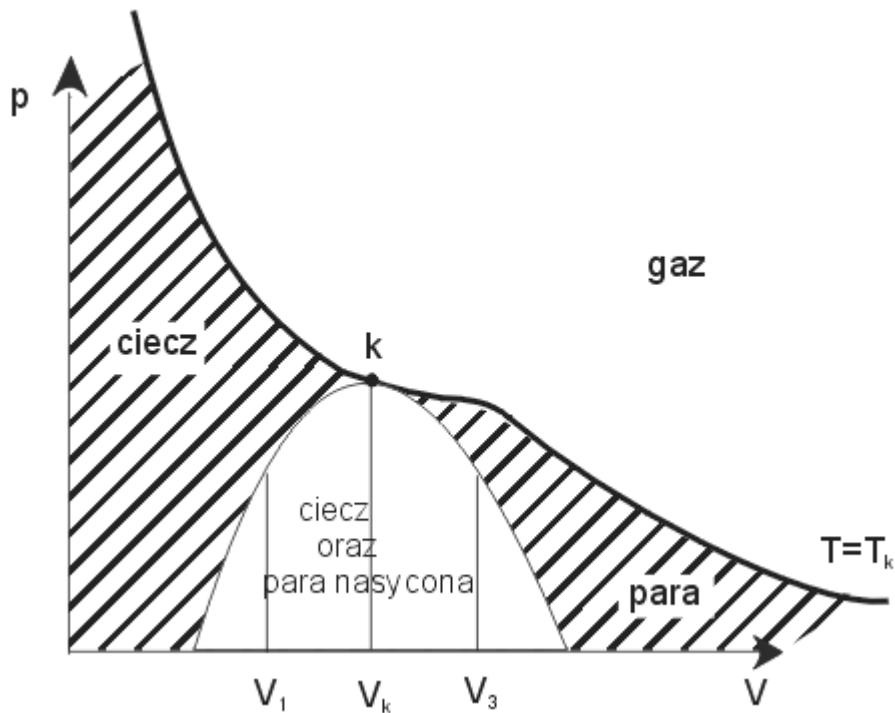
Czy można osiągnąć punkty (A) i (B) ? Otóż tak – ma to miejsce w następujących procesach:

- przejście (2) – (B) – izotermiczne sprężanie pary nie zawierającej ośrodków kondensacji (jony, pyłki) – powstaje para przesycona
- przejście (1) – (A) – izotermiczne rozprężanie cieczy pozbawionej zanieczyszczeń i w naczyniu o wypolerowanych ściankach – powstaje ciecz przegrzana

Oba te stany są nietrwałe i niewielkie zaburzenie może prowadzić do wrzenia w przypadku cieczy przegrzanej lub skraplania (para przesycona).

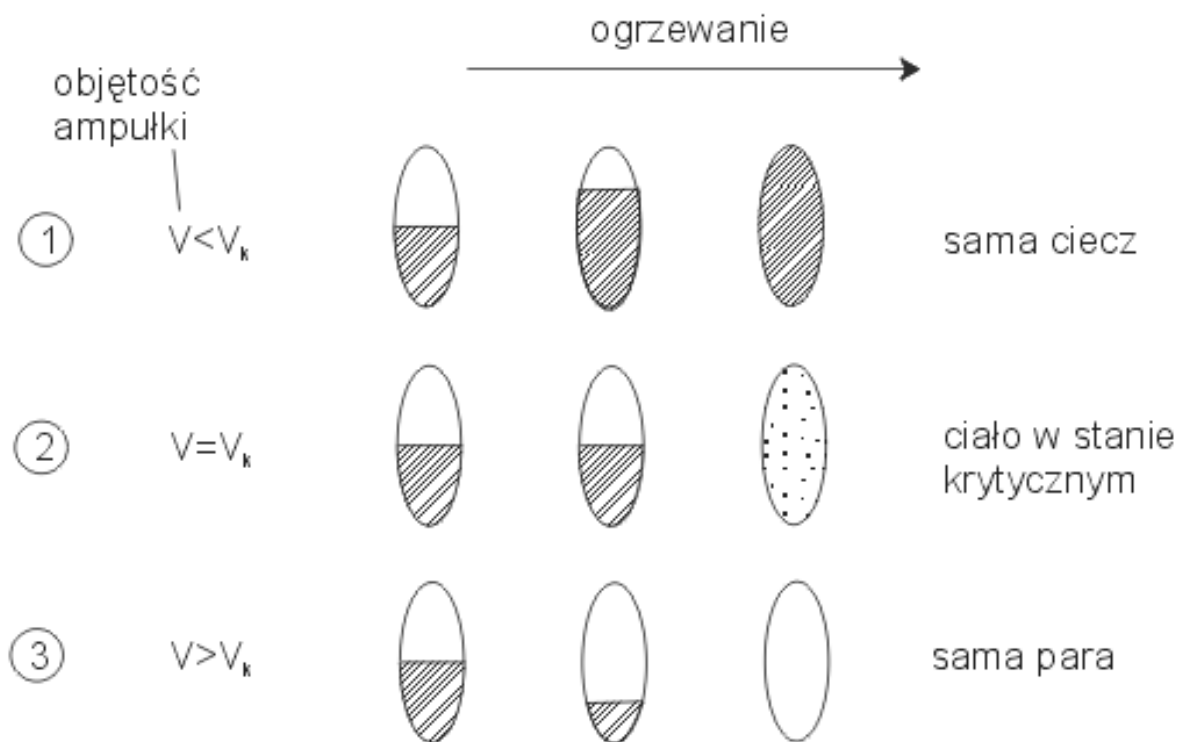

Można zrobić następujący wykres, obrazujący obszary (p,T) w których istnieje dany stan (faza):

Rys.4

Jeśli w ampulce o objętości V zamkniemy pewną ilość cieczy i zaczniemy ją ogrzewać, to możliwe są następujące przypadki:

Rys.5